

**О. В. Лисодєд**

*к.ю.н., доцент, декан вечірнього факультету,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

## **ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ І ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД**

У законодавстві України термін «обмеження волі» вперше з'явився в Основних напрямках реформи кримінально-виконавчої системи, схвалених постановою Кабінету Міністрів УРСР ще у 1991 р. Зокрема, в них зазначалось, що з метою диференціації та індивідуалізації порядку й умов виконання (відбуття) кримінальних покарань слід передбачити у розроблюваних КК і КВК УРСР наявність установ: відкритого типу (виховно-трудові установи – ВТУ) для утримання засуджених до обмеження волі та напівзакритого типу (колонії) для утримання засуджених до позбавлення волі і закритого типу (тюрми) для утримання засуджених до позбавлення волі з числа особливо небезпечних рецидивістів, а також для засуджених, переведених з колоній.

Надалі у рамках СНД були розроблені Модельний КК СНД та Модельний КВК СНД, які стали певним орієнтиром для розробки відповідних національних кодексів. У Модельному КК СНД обмеження волі знайшло своє місце між обмеженням по військовій службі та арештом і розумілось як тримання засудженого у колонії-поселенні без ізоляції від суспільства в умовах нагляду за ним строком від одного до п'яти років. Вперше обмеження волі як новий вид кримінального покарання з'явилося у КК Російської Федерації (1996 р.), далі у КК Республіки Казахстан (1997 р.), потім у КК Республіки Білорусь (1999 р.) і врешті-решт у КК України (2001 р.). За ст. 53 КК РФ та ст. 45 КК РК обмеження волі полягало в триманні засудженого в спеціальній установі без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за ним нагляду; за ст. 55 КК РБ – в триманні засудженого в умовах здійснення за ним нагляду з обов'язковим залученням до праці в місцях, визначених органами виконання покарань, за ст. 61 КК України – у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Прийняті у подальшому кримінально-виконавчі кодекси визначили, що такими установами повинні стати виправні центри (ст. 47 КВК РФ 1997 р., ст. 43 КВК РК 1997 р., в Україні – спочатку у ст. 106 ВТК України 1970 р.,

потім – у ст. 56 КВК України 2003 р.). Порядок же виконання цього виду кримінальних покарань у вказаних кримінально-виконавчих кодексах без суттєвих змін та доповнень був перенесений із Модельного КВК СНД.

Проте, і у Російській Федерації, і у Республіці Казахстан відстромили введення в дію цього виду покарання. Так, законом про введення в дію КК Республіки Казахстан було встановлено, що положення КК РК про покарання у виді обмеження волі вводяться після вступу в силу КВК РК по мірі створення необхідних умов для виконання цього виду покарання, але не пізніше 2003 р. На виконання цих положень у 2002 р. Законом від 21 грудня №362-ІІ були внесені відповідні зміни до КК та КВК РК. Новою редакцією ст.45 КК РК було встановлено, що обмеження волі полягає в покладенні на засудженого судом відповідних обов'язків, що обмежують його свободу, і відбувається за місцем проживання під наглядом спеціалізованого органу без ізоляції від суспільства строком від одного до п'яти років. Суд, призначаючи покарання у виді обмеження волі, покладає на засудженого виконання обов'язків: не змінювати постійне місце проживання, роботи або навчання без повідомлення спеціалізованого органу, не відвідувати певні місця, у вільний від навчання і роботи час не покидати місце проживання, не виїздити в іншу місцевість без дозволу спеціалізованого органу. Суд міг покласти на засудженого до обмеження волі виконання й інших обов'язків, що повинні сприяти його виправленню: пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, захворювань, що передаються статевим шляхом, здійснювати матеріальну підтримку сім'ї. Відповідно до ст.43 КВК РК особи, засуджені до обмеження волі, повинні були відбувати покарання за місцем проживання при умові здійснення за ними нагляду кримінально-виконавчими інспекціями.

У федеральному законі Російської Федерації про введення в дію КК РФ також було встановлено, що положення КК РФ про покарання у виді обмеження волі вводяться в дію федеральним законом після вступу в силу КВК РФ по мірі створення необхідних умов для виконання цього виду покарання, але не пізніше 2001 р., так як таких установ виконання покарання як виправні центри у РФ не було і був потрібний час для їх створення. Потім цей строк був продовжений до 2005 р., але реально призначення покарання у виді обмеження волі та його виконання розпочалось з 10 січня 2010 р. у зв'язку з прийняттям

Федерального закону від 27 грудня 2009 р. №377-ФЗ, але не у зв'язку з побудовою на території РФ мережі виправних центрів, а також зі зміною сутності покарання у виді обмеження волі та порядку його виконання. Зокрема, у ст. 53 КК РФ у новій редакції було встановлено, що обмеження волі полягає у встановленні судом наступних обмежень: не виходити з дому (квартири, іншого житла) в певний час доби, не відвідувати певні місця, що розташовані в межах території відповідного муніципального утворення, не виїздити за межі території відповідного муніципального утворення, не відвідувати місця проведення масових та інших заходів і не приймати участі у таких заходах, не змінювати місце проживання або перебування, місце роботи чи (або) навчання без згоди спеціалізованого державного органу, який здійснює нагляд за відбуванням засудженими покарання у виді обмеження волі. А КВК РФ з цього приводу був доповнений ст.47<sup>1</sup>, в якій було встановлено, що спеціалізованими державними органами, які здійснюють нагляд за відбуванням засудженими покарання у виді обмеження волі, теж є кримінально-виконавчі інспекції.

Таким чином, у Російській Федерації і Республіці Казахстан обмеження волі реально стало новим видом кримінального покарання, альтернативним покаранню у виді позбавлення волі.

Україна ж пішла іншим шляхом. Виправні центри з'явилися у нас, образно кажучи, «за одну ніч», – наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань у виправні центри було перетворено певну частину існуючих на той час колоній-поселень, які були побудовані ще за радянських часів за типовими проектами для відбування покарання у виді позбавлення волі. Будь-яке інженерно-технічне переобладнання їх у виправні центри як у нові установи виконання покарань не було здійснено. У подальшому територіально і організаційно вони стали подібними колоніям мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, а порядок і умови виконання покарання у виді обмеження волі в них теж стали аналогічними порядку і умов виконання покарання у виді позбавлення волі у колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання [1] з відповідною ізоляцією і наглядом. Обмеження волі не стало новим покаранням, альтернативним позбавленню волі, а перетворилось у полегшений варіант позбавлення волі [2].

Між тим, як показав час, це в повній мірі влаштувало спочатку Державний департамент України з питань виконання покарань, а

потім – і Державну пенітенціарну службу України аж до моменту її ліквідації у 2016 р. та передачу її повноважень в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань Міністерству юстиції України. Витрати на утримання виправних центрів (підтримання інфраструктури, комунальні платежі, податки, заробітна плата штатних працівників та вільнонайманого персоналу, кошти на утримання засуджених та ін.) ніхто не рахував.

У Міністерстві юстиції України у процесі оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань, який розпочався з 2017 р., все ж таки зрозуміли, що обмеження волі за порядком і умовами виконання нічим не відрізняється від позбавлення волі, а утримання виправних центрів у сучасних умовах є вкрай неефективним. У зв'язку з цим, Міністром був розроблений законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо розвитку системи пробації, збільшення альтернатив позбавленню волі та створення умов для зниження рецидивної злочинності», яким передбачається запровадити новий вид кримінального покарання – пробаційний нагляд, а обмеження волі і арешт, крім арешту для військовослужбовців, як види кримінальних покарань скасувати [3].

Слід зазначити, що законопроект ще невнесений на розгляд Верховної Ради України і недоступний для ознайомлення, але, як зазначила перша заступниця директора державної установи «Центр пробації» І. С. Яковець у своєму виступі на одному із «круглих столів», пробаційний нагляд буде полягати в обмеженні прав і свобод засудженого та спрямований на ресоціалізацію засудженого без ізоляції від суспільства шляхом виконання наступних обов'язків: 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації, але не рідше одного разу на три місяці та не частіше чотирьох разів на місяць; 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання; 3) пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, або розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб; 4) носити засіб електронного контролю та перебувати за вказаною у рішенні суду адресою. У свою чергу, уповноважений орган з питань пробації може додатково покласти на засудженого наступні обов'язки: 1) не виїжджати за межі Укра-

їни без погодження з уповноваженим органом з питань пробації; 2) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу); 3) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; 4) дотримуватися вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля, проживання у певному місці; 5) брати участь у складанні та реалізації заходів, передбачених індивідуальним планом соціально-виховної роботи із засудженим; 6) пройти професійне чи інше навчання, підготовку, перепідготовку чи підвищення кваліфікації [4, с. 73, 74].

Як вбачається, виконання пробаційного нагляду буде покладено на службу пробації.

Враховуючи наше прагнення до вступу у ЄС, таке розуміння обмеження прав та свобод людини і громадянина на рівні кримінального закону цілком відповідає рекомендаціям СМ/Rec (1999) 22 Комітету Міністрів державам-членам стосовно переповненості в'язниць і зростання кількості ув'язнених, СМ/Rec(2010) 1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації, СМ/Rec (2014) 4 Комітету Міністрів державам-членам стосовно електронного моніторингу [5], СМ/Rec (2017) 3 Комітету Міністрів державам-членам про Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів [6].

### Список використаної літератури

1. Остапко К. С. Правова регламентація виконання покарання у виді позбавлення волі у колоніях мінімального рівня безпеки: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 195 с.

2. Лисодєд О. В. Еволюція виконання покарання у виді обмеження волі на пострадянському просторі. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2012. Вип. 23. С. 145-157.

3. Денис Малюська бажає, щоб всі засуджені мали план відбування покарання, та розширює застосування застави та пробації. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/188207-denis-malyuska-bazhaye-schob-vsi-zasudzheni-mali-plan-vidbuvannya-pokarannya-ta-rozshiryaye-zastosuvannya-zastavi-ta-probatsiyi> (дата звернення: 27.03.2021).

4. Яковець І. С. Інноваційні перспективи в діяльності пробації. *Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації*: матері-

али наук.-практ. онлайн-«круглого столу» (м. Харків, 18 груд. 2020 р.). Харків: Право, 2021. С. 72-78.

5. Збірник документів Ради Європи з запобігання перенаселеності в'язниць. URL: <https://rm.coe.int/e-compendium-in-ukrainian/16806ab9ad> (дата звернення: 27.03.2021).

6. Рекомендація CM/Rec (2017) 3 Комітету Міністрів державам-членам про Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів. URL: <https://rm.coe.int/1680990cf2> (дата звернення: 27.03.2021).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА  
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

# ПРАВОВИЙ ВИМІР КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

---

ЧЕТВЕРТІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

МАТЕРІАЛИ  
Міжнародної щорічної  
наукової дистанційної конференції

*9 квітня 2021 р.  
м. Одеса*

Одеса  
«Фенікс»  
2021

УДК 378.4(477.74):340(063)

П 68

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 6 від 14 квітня 2021 р.)*

**Укладачі:**

*Левенець А. В.* – кандидат юридичних наук, доцент;

*Нарожна О. В.* – старший викладач

**За загальною редакцією:**

*Степанової Т. В.* – доктора юридичних наук, професора;

*Чувакова О. А.* – доктора юридичних наук, професора

П 68 **Правовий вимір** конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Четверті юридичні читання : матеріали Між-нар. щоріч. дистанц. наук. конф. (м. Одеса, 9 квітня 2021 р.) / за заг. ред. Т. В. Степанової, О. А. Чувакова; уклад.: А. В. Левенець, О. В. Нарожна. – Одеса : Фенікс, 2021. – 248 с.

ISBN 978-966-928-661-1

Збірник тез доповідей підготовлено за матеріалами Міжнародної щорічної дистанційної наукової конференції, яка відбулася в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова 9 квітня 2021 року.

Для науковців і практиків, аспірантів та студентів з юридичних спеціальностей.

**УДК 378.4(477.74):340(063)**

*Відповідальність за зміст тез,  
а також достовірність поданих даних, несуть автори.*

ISBN 978-966-928-661-1

© Одеський національний університет  
імені І. І. Мечникова, 2021